

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Завальнюк І.В.,

*кандидат юридичних наук,
суддя*

Одеського окружного адміністративного суду

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.2>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОГМАТИЧНОЇ ТА ЕМПІРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДУ

Постановка проблеми. В даний час категорія справедливості як предмет наукового аналізу є затребуваною практично у всіх сферах гуманітарного знання: соціології, психології, економіці, політології тощо, причому дані дослідження носять не теоретичний, умоглядний характер, а скоріше, практико-прикладний. Досліджуються біологічні та соціальні передумови уявлень про справедливість, вплив різних дистрибутивних моделей справедливості в розподілі на економічні механізми, значення справедливості в політичному, в тому числі міжнародному, просторі.

Безумовно, особлива увага проблемам справедливості приділяється в правовій доктрині і практиці. Ще в Дигестах Юстиніана йдеться про те, що право отримало свою назву від слова «справедливість», бо згідно з чудовим визначенням Цельса, право є мистецтвом доброго і справедливого. Справедливість покладена в основу теорії природного права мислителями епох Просвітництва і Нового часу. Істотна увага даній проблематиці приділялася вітчизняними правознавцями.

Незважаючи на таку пильну увагу до проблем соціальної відповідальності протягом всієї історії існування права і правової науки, видається, що в даний час ці питання набувають особливої актуальності, що багато в чому пов'язано з глобальними трансформаціями політичної та економічної основ українського суспільства, які відбулися в XXI столітті. Криза колишнього світогляду, обумовлена економічними катаклізмами, різкий перехід до відкритого суспільства і інформаційна експансія західного способу життя, моральних імперативів не могли не викликати певної деформації української правосвідомості. Саме в подібні переломні, або «прикордонні», стани держави і громадянського суспільства найбільш частими стають апеляції до соціальної справедливості.

Сьогодні необхідність утвердження в Україні як правовій соціальній державі ідеї справедливості судового розгляду усвідомлюється на найвищому рівні політичної влади. Сьогодні саме Конституція задає вектор розвитку всіх інших галузей українського права та визначає систему координат правового простору. У зв'язку з цим видається, що дослідження нормативного змісту, ціннісного і регулятивного потенціалу конституційного права на справедливий суд сьогодні володіє безумовною теоретичною і практичною значимістю.

Метою статті є дослідження конституційно-правових аспектів догматичної та емпіричної справедливості суду.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження категорії справедливості правосуддя та права на справедливий суд у своїх роботах зверталися такі науковці як: О. Белінська, С. Бондарчук, Ш. Гасс, Н. Грень, В. Городовенко, О. Гришук, С. Демченко, О. Дзюбань, І. Жаровська, О. Зайчук, В. Землянська, І. Ізарова, В. Комаров, В. Литвин, С. Лунін, А. Олійник, М. Погорецький, С. Прилуцький, О. Прокopenко, П. Рабінович, Н. Сакара, В. Тацій, Т. Цувіна, С. Шевчук та інші.

Виклад основного матеріалу. Принцип справедливості передбачає своє догматичне і емпіричне вираження. У догматичному плані справедливість являє собою основу правової форми взагалі, тобто не якогось права (аристократичного, соціалістичного, демократичного тощо), а права як певної системи нормативного регулювання суспільних відносин. У цьому сенсі принцип справедливості втілює іманентно притаманну праву засаду «пропорційності», «юридичної міри». У тому чи іншому соціокультурному, історичному контексті задаються певні параметри цієї пропорційності, або догматична справедливість наповнюється фактичним змістом. Принцип «рівне – рівним;

нерівне – нерівним» залежно від цього контексту може передбачати різний розподіл рівностей і нерівностей: раба і пана, сюзерена і васала, нарешті, громадянина і негромадянина. Зі своєї позиції, ми можемо сказати, що правове закріплення статусів раба і пана є несправедливим (або не є правовим). Однак в такому випадку ми вже наповнюємо формальний принцип справедливості відомим і близьким нам фактичним змістом.

Як нам видається, сучасні лібертаристи допускають саме таку підміну понять. Науковці визначають догматичну справедливість у взаєминах індивідів як вираження досягнутої рівності (зрівняності, балансу інтересів) у свободі взаємин. Догматична справедливість, на його думку, є іманентною якістю права. «Справедливість – внутрішня властивість і якість права, категорія і характеристика правова, а не позаправова (не моральна, релігійна тощо)» [16].

У цьому сенсі догматичній справедливості у протистойть «соціальна справедливість» як безліч різнорідних «неправових» домагань, що обумовлені різними (індивідуальними, груповими, колективними, партійними, класовими тощо) інтересами.

Справедливість як принцип права (догматична справедливість) не зливається із самими цими домаганнями і не є нормативним вираженням і генералізацією будь-якого одного з таких приватних інтересів, а, підносячись над усім цим партикуляризмом, «зважує» (на єдиних вагах правового регулювання і правосуддя, за допомогою загального масштабу права) і оцінює їх формально-рівним, а тому і однаково справедливим для всіх правовим мірилом. Наприклад, ті чи інші вимоги так званої «соціальної справедливості», з правової точки зору, мають раціональний сенс і можуть бути визнані і задоволені лише остільки, оскільки вони узгоджуються з правовою загальністю та рівністю. Отже, їх можна висловити у вигляді вимог самої правової справедливості у відповідних сферах життя суспільства [1].

На нашу думку, принцип загальної рівності в рамках даної концепції, будучи спочатку «вкладеним» у догматичну структуру принципу справедливості як правової «пропорційності», задає змістовну, або емпіричну, складову справедливості. Про саму ж догматичну характеристику принципу справедливості насправді не можна сказати нічого, крім того, що вона являє собою певну міру, тобто чисту пропорційність. Тому, як нам здається, конкретний «образ»

принципу справедливості (конституційного принципу справедливості) завжди є змістовно визначеним, що включає в себе певне ідеологічне, або ціннісне наповнення.

Єдиною вимогою принципу догматичної справедливості є рівномірність застосування закону. Так, наприклад, Д. Віткаускас, розмежовуючи догматичну та емпіричну справедливість, вважав, що емпірична справедливість покликана забезпечувати «внутрішню» рівність, баланс між заслугою і винагородою, відплатою і виною. Догматична справедливість виражається в рівномірності застосування закону до вирішення кожного конкретного випадку, встановленні зовнішньої рівності. «Якщо ми вважаємо, що справедливість завжди виражає певний вид рівності, тоді формальна справедливість вимагає, щоб закони та інститути застосовувалися рівно (тобто однаковим чином). Формальна справедливість є прихильністю принципу, або, як часто кажуть, покірною системою» [3].

В. Городовенко зазначає: «логіка не знає дихотомічного поділу поняття «рівність» на формальне і фактичне, для неї рівність може бути тільки реальною, фактичною...» [5, с. 118].

Заперечуючи йому, Є. Діденко зазначає, що «якраз з точки зору логіки як науки (на відміну від звичайних уявлень) рівність може бути тільки формальною». Рівність завжди є теоретичною (логічною) абстракцією, яка в чистому вигляді не існує у фактичній реальності. «Коли ми говоримо про людину як про соціальну істоту, то ми можемо зрівнювати людей, наприклад, за рівнем доходів, за наявністю або відсутністю власності на засоби виробництва, за характером професії, рівнем освіти, за релігійною приналежністю тощо, кожен раз абстрагуючись при цьому від інших їх властивостей і якостей. У цьому випадку мова піде про формальну, економічну, соціальну тощо рівність» [8].

Не слід, однак, вважати, що емпірична справедливість є чужерідною для усілякого роду диференціації, до визнання фактичних відмінностей носіїв прав. Звернемо увагу, що в наведеному міркуванні мова йде не про рівність, а про «зрівнювання» («ми можемо зрівнювати людей...»). Якщо дійсна рівність є неможливою в силу величезної кількості детермінант, які відрізняють одну людину від іншої, то вибираються ті характеристики, які мають значення з позицій цілей такого «зрівнювання». Стосовно до конституційно-правового регулювання це можуть бути різного роду статусні характеристики, статуси тощо.

Видається, що подібне «зрівнювання» в якій-небудь одній конкретній позиції одночасно передбачає і диференціацію правового регулювання за іншими критеріями. Зрівнювання і розподіл, диференціація в правовому регулюванні виступають в якості двох взаємопов'язаних аспектів реалізації конституційного принципу справедливості. Правова рівність і правова нерівність (рівність і нерівність у праві) є однопорядковими (передбачають і доповнюють один одного) правовими визначеннями. І характеристики і поняття, в однаковій мірі протистоять фактичним відмінностям. Принцип правової рівності різних суб'єктів передбачає, що набуті ними реальні суб'єктивні права будуть нерівними.

Догматична, або правова, рівність індивідів полягає в рівній правоздатності, тобто можливості придбати ті чи інші права. У процесі ж реалізації цієї абстрактної можливості неминуче виникають «відмінності в набутих правах (в такому сенсі – суб'єктивних), тобто тих, що особисто належать конкретному суб'єкту» [16].

Різні диференціації правового регулювання з позиції формальної рівності виявляються іманентними до самого правового поля і є зумовленими динамікою його розвитку. Ось як пише про це суддя Європейського суду Б. Цупанчич: «високий рівень концептуальної диференціації, іншими словами, постійне створення нових нормативних відмінностей, характеризує правову систему, вдосконалену по відношенню до примітивної системи. Удосконалені правові системи, таким чином, постають перед основною дилемою «як підтримувати рівність громадян перед законом, рівність захисту, наданої законами, постійно вводячи нові правові відмінності (дискримінації), нові правові категорії, нові класи суб'єктів права, що використовують різне поводження...?». Протириччя, притаманне праву, є, таким чином, постійною рівновагою між вимогою рівності, з одного боку, і постійною необхідністю створювати нову дискримінацію – з іншого» [14].

Вище ми вже висловлювали думку, що принципи права не є «рутинною ідеєю», уявною конструкцією (або, що може бути вірнішим, є не тільки ідеєю), а являють собою свого роду закономірності розвитку права, що впливають, зокрема, з його системних характеристик. У цьому сенсі принцип справедливості якраз і виконує функції механізму розподілу рівностей і нерівностей, які виникають в процесі диференціації правового регулювання забезпечуючи збалансованість правової системи.

Однакове застосування закону як вимога догматичної справедливості (або формальна вимога справедливості) є можливим тільки до суб'єктів, що знаходяться в аналогічних ситуаціях. Якщо ж ці ситуації істотно різняться, то поширення на них однакових правових приписів (за принципом «всім сестрам по сережках»), навпаки, буде відступом від принципу справедливості. У цій якості принцип справедливості знаходиться за межами дихотомії догматичної та емпіричної рівності. Опозиція догматичної та емпіричної справедливості змістовно виникає, тільки коли ми звертаємося до питання про критерії диференціації правового регулювання [6].

Згідно зі ст. 21 Конституції України: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах»; а відповідно до ст. 24 цього ж Закону: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [13].

Чи означає це, що будь-яка диференціація за переліченими вище ознаками буде неконституційною? Потрібно сказати, що чинним законодавством встановлені відмінності правового регулювання, в тому числі і в залежності від зазначених обставин. Наприклад, обов'язок проходження військової служби встановлюється за ознакою статі (сьогодні даний обов'язок зазнає істотних змін, пов'язаних з політичною ситуацією в країні). Право на заміну військової служби альтернативною службою надається залежно від відповідних переконань (які ще й необхідно довести). Володіння українською мовою є одним з необхідних умов вступу на державну службу. Деякі посади (не тільки державної служби) не можуть заміщуватися громадянами, які досягли певного граничного віку [18].

Хотілося б відзначити, що Конституція України забороняє нерівне поводження з суб'єктами саме в залежності від даних ознак або за вказаними ознаками. Як справедливо зазначає О. Хотинська-Нор: «Якщо обмеження або переваги встановлені або застосовуються виключно за ознаками соціальної, расової, національної, мовної або релігійної приналежності, вони є...неконституційними. Разом з тим всі загальноправові, актуальні для всіх основних прав і свобод форми, види і способи нормативного опосередкування можливостей практичного правокористування можуть встановлюватися

і в зв'язку зі статусними особливостями осіб (правовласників), і в силу інших конституційно значущих обставин» [19]. Іншими словами, ці обставини, ознаки цілком можуть, а іноді і повинні виступати в якості критерію конституційної диференціації, однак вони не можуть бути її метою.

Так, наприклад, згідно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 23 Закону України «Про державну службу», ст. 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», ст. 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007, відома правова позиція Конституційного Суду, яка полягає в тому, що принцип рівності не перешкоджає законодавцю при здійсненні правового регулювання трудових відносин встановлювати відмінності в правовому статусі осіб, що належать до різних за умовами і роду діяльності категорій, в тому числі вводити особливі правила, що стосуються умов заміщення окремих посад і підстав звільнення з посади, якщо ці відмінності є об'єктивно виправданими, обґрунтованими і відповідають конституційно значущим цілям і вимогам.

Даний підхід цілком узгоджується і з принципами і нормами міжнародного права. Відмінності, виключення або переваги в галузі праці та занять, засновані на специфічних вимогах певної роботи, відповідно до п. 2 ст. 1 Конвенції МОП 1958 р. про дискримінацію в галузі праці та занять, не вважаються дискримінацією [12].

Використовуючи цю правову позицію, Конституційний Суд визнав допустимим з точки зору конституційної законності встановлення граничного віку заміщення посад державної служби [2].

Таким чином, конституційна заборона дискримінації не виключає диференціації правового регулювання. З іншого боку, некоректне встановлення відмінностей правового регулювання з тих підстав, які традиційно лежать в основі диференціації правового статусу, в конкретній ситуації може виявитися дискримінаційним. Так, наприклад, за ознакою зв'язку з державою прийнято виділяти правовий статус громадян, іноземців та осіб без громадянства. Диференціація обсягу прав і обов'язків за даною

ознакою представляється цілком обґрунтованою і виправданою. Однак встановлення відмінностей в правовому становищі особистості за ознакою громадянства може в конкретному випадку являти собою відхилення від принципу рівноправності, не виправдане з позиції правомірної диференціації [10].

У цьому сенсі цікава справа «Гейгусуз проти Австрії» від 16.09.1996 р., яка розглядалася Європейським Судом з прав людини. Заявник – громадянин Туреччини, був позбавлений права на соціальну виплату у вигляді надзвичайної допомоги по безробіттю через відсутність у нього австрійського громадянства. Уряд Австрії заявив, що у сфері соціального забезпечення Австрія не несе відповідальності за громадян Туреччини, оскільки не має договірних відносин з Туреччиною з даного питання. Однак в Австрії діє система страхування на випадок безробіття, і заявник справно сплачував внески до Фонду соціального страхування з безробіття нарівні з громадянами Австрії. На цій підставі Суд вирішив, що така відмінність у зверненні не ґрунтувалася ні на якій законній меті і розумному обґрунтуванні, і визнав порушення ст. 14 в поєднанні зі ст. 1 Протоколу № 1. Європейський Суд неодноразово зазначав, що різне ставлення вважається дискримінацією, якщо воно не має об'єктивної та обґрунтованої причини. Іншими словами, якщо воно не переслідує виправданої мети або існує серйозна диспропорція між метою і засобами її досягнення [21].

Як зазначає Є. Шишкіна, рівність в обороті вважається недотриманою, тільки якщо не має об'єктивного і розумного виправдання. З іншого боку, відмінність в обороті буде виправданою при наявності двох критеріїв «подібна відмінність повинна переслідувати законні цілі; необхідно також, щоб дотримувалося розумне співвідношення між застосованими заходами і метою, що переслідується» [20].

Аналогічні критерії розумної диференціації, на відміну від дискримінації як порушення рівноправності, сформулював і Конституційний Суд України. Відома стійка правова позиція суду, яку він неодноразово висловлював щодо диференціації заходів соціального захисту. Вона полягає в тому, що конституційний принцип рівності, який передбачає, що при рівних умовах суб'єктам права повинні забезпечуватися однакові гарантії соціального захисту, не виключає диференціації правового регулювання. Законодавець, в компетенцію якого вхо-

дить визначення конкретних заходів соціального захисту громадян, повинен при здійсненні такої диференціації використовувати тільки виправдані і обґрунтовані критерії, обумовлені конституційно значущими цілями.

Так, наприклад, неодноразово Конституційний Суд вказував, що законодавець, регулюючи умови і порядок надання конкретних видів пенсійного забезпечення, пов'язаний в тому числі з необхідністю дотримання конституційних принципів справедливості і рівності. Відмінності в умовах придбання окремими категоріями громадян права на пенсію і реалізації пенсійних прав не повинні встановлюватися довільно – вони є допустимими, якщо об'єктивно виправдані, обґрунтовані і переслідують конституційно значущі цілі, а використовувані для досягнення цих цілей правові засоби є співмірними їм. У сфері пенсійного забезпечення дотримання принципу рівності, що гарантує захист від усіх форм дискримінації при здійсненні прав і свобод, означає, крім іншого, і заборону вводити відмінності в пенсійних правах осіб, які не мають об'єктивного і розумного виправдання, що належать до однієї і тієї ж категорії (заборона різного поводження з особами, що знаходяться в однакових або подібних ситуаціях) [7].

Зокрема, як неодноразово зазначав Конституційний Суд, рівні обов'язки громадян у несенні тягара по формуванню бюджету Пенсійного фонду України припускають і рівні права на отримання відповідного страхового забезпечення з урахуванням сплачених ними сум страхових внесків.

Як справедливо зазначає О. Житник, рівноправність або формальна рівність означає офіційно визнану державою рівність громадян в найбільш істотних правах. Тим часом «відмінності між індивідами, що носять природний характер (стать, національність, громадянство, вік тощо), можуть бути підставою для зменшення або збільшення обсягу наданих державою менш істотних прав і обов'язків». Зазначені відмінності є підставою для диференціації правового регулювання як неоднакового поводження з особами, які перебувають у неоднакових умовах [9].

Вище ми вже зазначали, що Європейський Суд сформулював критерії допустимості диференціації, при яких різне поводження з суб'єктами не буде порушенням заборони дискримінації [15]. У контексті даного обговорення цікаво, що Суд відносить до дискримінації і «несправедливу рівність», тобто однакове поводження

з людьми, що знаходяться в різних ситуаціях. Так, наприклад, у справі «Тлімменос проти Греції» Європейський Суд зазначив, що «стаття 14 буде порушена, коли держава поводить по-різному з особами, які перебувають в аналогічних ситуаціях, без об'єктивного і розумного обґрунтування. Однак це не єдиний аспект заборони дискримінації ст.14. Право на захист від дискримінації у здійсненні прав, гарантованих Конвенцією, також буде порушено, коли держава без об'єктивного і розумного обґрунтування не поводить по-іншому з особами, ситуації яких значно відрізняються» [22].

У згаданій вище справі Європейський Суд визнав дискримінацією відмову в призначенні на посаду аудитора внаслідок загальної заборони приймати на державну службу осіб, судимих за тяжкі злочини, хоча судимість заявника була пов'язана виключно з його релігійними переконаннями як члена релігійної організації «Свідки Єгови»: невиконання наказу носити військову форму під час загальної мобілізації [4]. Даний злочин, на думку суду, не може свідчити про нечесність або порочність заявника, що перешкоджало б заміщенню посади аудитора. Отже, відмова звертатися із заявником іншим чином, ніж з іншими особами, засудженими за тяжкі злочини, не мала законної мети і порушила ст.14 в поєднанні зі ст. 9 Європейської конвенції з прав людини [11].

Інакше кажучи, дискримінація може виражатися як у встановленні відмінностей в правовому регулюванні (надмірної диференціації), так і в не-диференційованому, зрівняльному підході щодо суб'єктів, що знаходяться в різних ситуаціях.

Мовою Аристотеля проблема зрівнювання і диференціації виражається в дихотомії «арифметичної» і «геометричної» рівності, «зрівнює» і «розподіляє» справедливості. Причому у Стагіріта це взаємодоповнюючі категорії: тільки їх правильне і «доречно» поєднання становить основу справедливого суспільного устрою [17].

Звернемо увагу, що як «арифметична», так і «геометрична» (або «пропорційна») рівність у всіх розглянутих вище ситуаціях виражають формальний аспект відносин рівності. Ця формальна рівність нерідко ототожнюється з правовою рівністю в цілому. Ми абсолютно не можемо погодитися з тими авторами, які ототожнюють «арифметичну» і «догматичну» рівність, або «зрівнюючу» і «догматичну» справедливість.

На наш погляд, при такому підході допускається змішання двох абсолютно різних опозицій: «формальна – фактична» рівність, з одного боку і «арифметична – геометрична» рівність – з іншого. Тим часом в основі цих дихотомій лежать різні критерії розмежування відповідних категорій. Як арифметична, так і геометрична рівність в основі своїй є інструментальними і означають, по суті, однакове ставлення до рівних і різне – до нерівних, що цілком охоплюється догматичним модусом рівності. В основі ж опозиції формальної і фактичної рівності лежить критерій мети правового регулювання.

Так само буде невірним ототожнювати догматичну справедливість, яка зрівнює, і емпіричну, що розподіляє. Відносини зрівнювання і розподілу в рівній мірі характерні як для догматичної, так і для емпіричної (або інакше – матеріальної) справедливості.

Так, наприклад, зрівнююча справедливість виражається в рівному забезпеченні і гарантуванні основних прав і свобод людини, що знаходиться в площині догматичної справедливості. З іншого ж боку, законодавче закріплення мінімального розміру оплати праці не нижче прожиткового мінімуму, яке також являє собою прояв зрівнюючої справедливості, покликане компенсувати (в певній мірі) фактичну нерівність, диференціацію доходів.

Догматичний аспект розподіляючої справедливості знаходить вираження в диференціюванні відповідальності в залежності від тяжкості вчиненого правопорушення, в різній оплаті за працю різної складності і напруженості тощо. Встановленню фактичної рівності як реалізації емпіричної справедливості сприяє надання різного роду пільг і гарантій у трудових відносинах особам, які потребують особливого захисту, в чому також слід бачити прояв розподіляючої справедливості. Прикладом може служити квотування робочих місць для інвалідів.

Висновки. В рамках дистрибутивної моделі справедливості рівність перед законом і судом і необхідність диференційованого підходу до правового регулювання виступають в якості двох основоположних засад принципу справедливості суду. Різні диференціації правового регулювання з позиції формальної рівності виявляються іманентними самому правовому полю і є зумовленими динамікою його розвитку. У цьому сенсі конституційний принцип справедливості суду виконує функції механізму розподілу рівностей і нерівностей, що виникають в процесі диференціації правового регулю-

вання, забезпечуючи збалансованість правової системи. Порушення даного принципу в конституційно-правовому контексті виступає у формі дискримінації. При цьому дискримінація може виражатися як у встановленні необґрунтованих відмінностей в правовому регулюванні (надмірній диференціації), так і в недиференційованому, зрівняльному підході щодо суб'єктів, які знаходяться в різних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бережанський Г. І. Особливості розуміння права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства. Науково-практичний журнал*. 2017. № 3. С. 191–196.
2. Булкат М. С. До питання про специфіку формування поняття судової влади (теоретико-правовий аспект). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 109–119.
3. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів. Друге видання. 2018. Рада Європи. 188 с.
4. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини; пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенко. Львів : Кальварія, 2002. 180 с.
5. Городовенко В. В. Принципи судової влади : моногр. / В. В. Городовенко. Х. : Право, 2012. 448 с.
6. Головка О. П. Справедливий судовий розгляд в міжнародному кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 321–325.
7. Дешко Л., Боднар О. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Правничий часопис Донецького університету*. 2008. № 2. С. 76–80.
8. Діденко Є. В. Реалізація права на справедливий суд на етапі підготовки до розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 204–208.
9. Житник О. О. Поняття справедливості в сучасних наукових дослідженнях. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 58–67.
10. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. Рада Європи. *Урядовий кур'єр*. 2010. 17 листоп. № 215.
12. Конвенція Міжнародної організації праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_036#Text (дата звернення: 15.12.2021).
13. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
14. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–134.
15. Магрело М. Прецедент, який не зобов'язує: деякі аспекти сутності рішень Європейського суду з прав

людини в правовій системі континентального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3(28). С. 61–67.

16. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 79–87.

17. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : навч. посіб. / за ред. В. В. Комаров, Н. Ю. Сакара. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с.

18. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

19. Хотинська-Нор О.З. Право на суд встановлений законом як структурний елемент права на справедливий суд: український контекст. *Щомісячний фаховий*

журнал Адвокат. 2014. URL: <http://iadvocate.com.ua/pravo-na-sud-vstanovlenyj-zakonom-yak-strukturnyj-element-prava-na-spravedlyvyj-sud-ukrayinskyj-kontekst/> (дата звернення: 15.12.2021).

20. Шишкіна Є. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 4. С. 102–104.

21. Gaygusuz v. Austria, 16 September 1996, § ..., Reports of Judgments and Decisions 1996-IV. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f12c.html> (дата звернення: 15.12.21)

22. Thlimmenos v. Greece, 6 April 2000. Application no. 34369/97 URL: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Case%20of%20Thlimmenos%20v%20Greece%20_2_.pdf (дата звернення: 15.12.21)

Завальнюк І.В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОГМАТИЧНОЇ ТА ЕМПІРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДУ

У статті досліджено конституційно-правові аспекти догматичної та емпіричної справедливості суду в Україні. Визначено, що принцип справедливості передбачає своє догматичне і емпіричне вираження. Зазначено, що у догматичному плані справедливість являє собою основу правової форми взагалі, тобто не якогось права (аристократичного, соціалістичного, демократичного тощо), а права як певної системи нормативного регулювання суспільних відносин, в цьому сенсі принцип справедливості втілює іманентно притаманну праву засаду «пропорційності», «юридичної міри». Обґрунтовано, що єдиною вимогою принципу догматичної справедливості є рівномірність застосування закону. Наголошено, що догматична справедливість виражається в рівномірності застосування закону до вирішення кожного конкретного випадку, встановленні зовнішньої рівності. Констатовано, що буде невірним ототожнювати догматичну справедливість, яка зрівнює, і емпіричну, що розподіляє. Відносини зрівнювання і розподілу в рівній мірі характерні як для догматичної, так і для емпіричної (або інакше – матеріальної) справедливості.

Зокрема зазначено, що зрівнююча справедливість виражається в рівному забезпеченні і гарантуванні основних прав і свобод людини, що знаходиться в площині догматичної справедливості. Визначено, що догматичний аспект розподіляючої справедливості знаходить вираження в диференціюванні відповідальності в залежності від тяжкості вчиненого правопорушення, в різній оплаті за працю різної складності і напруженості тощо. Зазначено, що встановленню фактичної рівності як реалізації емпіричної справедливості сприяє надання різного роду пільг і гарантій у трудових відносинах особам, які потребують особливого захисту, в чому також слід бачити прояв розподіляючої справедливості. Визначено, що в рамках дистрибутивної моделі справедливості рівність перед законом і судом і необхідність диференційованого підходу до правового регулювання виступають в якості двох основоположних засад принципу справедливості суду. Обґрунтовано, що різні диференціації правового регулювання з позиції формальної рівності виявляються іманентними самому правовому полю і є зумовленими динамікою його розвитку; у цьому сенсі конституційний принцип справедливості суду виконує функції механізму розподілу рівностей і нерівностей, що виникають в процесі диференціації правового регулювання, забезпечуючи збалансованість правової системи. Визначено, що порушення даного принципу в конституційно-правовому контексті виступає у формі дискримінації, при цьому дискримінація може виражатися як у встановленні необґрунтованих відмінностей в правовому регулюванні (надмірній диференціації), так і в недиференційованому, зрівняльному підході щодо суб'єктів, які знаходяться в різних ситуаціях.

Ключові слова: догматична справедливість, емпірична справедливість, справедливий суд, судовий захист, судовий розгляд, конституційне право, судочинство, правосуддя, конвенція.

Zavalniuk I.V. CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DOGMATIC AND EMPIRICAL FAIRNESS OF THE COURT

The article examines the constitutional and legal aspects of dogmatic and empirical Justice of the court in Ukraine. It is determined that the principle of justice implies its dogmatic and empirical expression. It is noted that in dogmatic terms, Justice is the basis of the legal form in general, that is, not some law (aristocratic, socialist, democratic, etc.), but law as a certain system of normative regulation of public relations. In this sense, the principle of Justice embodies the principle of “proportionality”, “legal measure” inherent in law. It is proved that the only requirement of the principle of dogmatic justice is the uniformity of the application of the law. It is noted that dogmatic justice is expressed in the uniformity of the application of the law to the solution of each specific case, the establishment of external equality. It is stated that it would be wrong to identify dogmatic Justice, which equalizes, and empirical Justice, which distributes. The relations of Equalization and distribution are equally characteristic of both dogmatic and empirical (or otherwise material) justice.

In particular, it is noted that equalizing justice is expressed in the equal provision and guarantee of fundamental human rights and Freedoms, which is in the plane of dogmatic Justice. It is determined that the dogmatic aspect of distributive justice is expressed in the differentiation of responsibility depending on the severity of the offense committed, in different payments for work of varying complexity and intensity, and so on. It is noted that the establishment of de facto equality as the implementation of empirical justice is facilitated by the provision of various kinds of benefits and guarantees in labor relations to persons in need of special protection, which should also be seen as a manifestation of distributive justice. It is determined that within the framework of the distributive justice model, equality before the law and the court and the need for a differentiated approach to Legal Regulation Act as two fundamental foundations of the principle of Justice of the court. It is proved that various differentiations of legal regulation from the point of view of formal equality are immanent to the legal field itself and are determined by the dynamics of its development; in this sense, the constitutional principle of Justice of the court serves as a mechanism for distributing the Equalities and inequalities that arise in the process of differentiation of legal regulation, ensuring the balance of the legal system. It is determined that the violation of this principle in the constitutional and legal context appears in the form of discrimination, while discrimination can be expressed both in the establishment of unjustified differences in legal regulation (excessive differentiation), and in an undifferentiated, equalizing approach in relation to subjects who are in different situations.

Key words: dogmatic justice, empirical justice, fair trial, judicial protection, judicial review, constitutional law, judicial proceedings, justice, convention.